

Beginselen in de politiek?

JET BUSSEMAKER

Welk Kamerlid zal zijn toevlucht nemen tot het beginselprogramma van haar partij om een concreet standpunt in een Kamerdebat te bepalen? Ik heb wel eens een Kamerlid horen zeggen dat ze, geconfronteerd met lastige dilemma's, haar moeder ging bellen om te overleggen. Anderen hebben een steungroep georganiseerd voor dat soort kwesties. Ik ben zelf geneigd in dergelijke gevallen te overleggen met een fractiegenoot die al langer meeloopt. Een mentor, in mijn geval Jeltje van Nieuwenhoven, kan in voorkomende gevallen ook uitkomst bieden. Maar het beginselprogramma er bij nemen? Nee.

Toegegeven, dat is makkelijk gezegd. Het laatste beginselprogramma van de Partij van de Arbeid, waaraan onder anderen Lolle Nauta een belangrijke bijdrage heeft geleverd, dateert uit 1977 en draagt wel zeer sterk de sporen van die tijd. Het wordt gekenmerkt door grote maakbaarheidsambities, utopisch denken en overspannen verwachtingen van een 'andere samenleving'. Zo wordt er gesproken, om maar enkele voorbeelden te noemen, over 'de opheffing van alle vormen van ongelijkheid, onmondigheid en discriminatie' en over 'het in gemeenschapshanden brengen van basis-industrieën, banken, pensioenfondsen, verzekeringsmaatschappijen, de farmaceutische industrie, de wapenindustrie en andere ondernemingen'. Het programma bevat zinsneden als 'dat de man aan het productieproces kan deelnemen, dankt hij mede aan de discriminatie van de vrouw, die hem zonder vergoeding opvangt en verzorgt' en: 'politieke onverschilligheid is alleen te doorbreken als de politici de samenhang kunnen laten zien tussen het persoonlijke en politieke handelen en erin slagen allerlei kunstmatige scheidingen tussen wat rationeel en emotioneel is op te heffen'. Wie durft er nog te zeggen dat kwesties van sekse-ongelijkheid simpelweg zijn te vatten in schema's van productie en reproductie? En wat wordt van politici verwacht met betrekking tot het opheffen van scheidingen tussen rationeel en emotioneel? Dat we eens in de zoveel tijd in huilen uitbarsten? Dat we een andere manier van debatteren zoeken, vergelijkbaar met het Engelse Lagerhuis? Dat we bij onze standpuntbepaling de emoties net zo zwaar laten wegen als de rationele argumenten? Het geeft allemaal weinig houvast om beginselen in concrete politiek om te zetten.

Hoewel het beginselprogramma van 1977 vermeldt dat het bedoeld is 'als richtsnoer voor dagelijks handelen', is het dat nooit geworden. In een notitie over de noodzaak van een nieuw beginselprogramma uit 1996 constateert Thijs Wöltgens dan ook terecht: 'Als je de beginselen van de sociaal-democratie op zijn Bernsteins

wilt afleiden uit het feitelijke gedrag van sociaal-democratische politici, dan plaatsen de beginselen van 1977 je voor een raadsel. Tussen de politieke opstelling van de PvdA sinds 1977 en het beginselprogramma ontbreekt praktisch elke samenhang. En er was geen Kautsky om die kloof desnoods verbaal te overbruggen’.

Gelukkig is, mede op basis van de notitie van Wöltgens, door de PvdA het initiatief genomen om tot een nieuw beginselprogramma te komen. Een heikel initiatief wellicht, want welke politieke partij durft vandaag de dag nog met een beginselprogramma te komen? D’66 wil er principieel niet aan en GroenLinks is er nooit aan toegekomen of wil er misschien ook geen. Het CDA baseert zich op het *Program van uitgangspunten* uit 1980, dat de bekroning vormde van het fusieproces tussen de KVP, ARP en CHU, aangevuld met meer recente richtinggevende publicaties zoals *Nieuwe wegen, vaste waarden* uit 1995. De VVD doet het zelfs nog altijd met het – ook op vele terreinen achterhaalde – beginselprogramma uit 1966, zonder dat er sprake is van een luide roep om te komen tot een nieuw programma.

Dat ligt geheel anders bij de PvdA. Hier is de afgelopen jaren uitgebreid gediscussieerd over de koers en grondslagen van de partij. Niet voor niets, gezien de kloof tussen het beginselprogramma uit 1977 en de concrete politieke koers van de partij. Bovendien wordt de discussie gemotiveerd door de opvatting dat de PvdA een ideologische partij is, voortgekomen uit tradities en idealen die niet vervangen kunnen worden door puur pragmatisme en opportunisme.

Een commissie onder voorzitterschap van Willem Witteveen, waarvan ik deel uitmaak, is dit voorjaar aan het werk gegaan en heeft onlangs een aanzet gepubliceerd voor een nieuw beginselprogramma: *De rode draden van de sociaal-democratie*. Wij stellen daarin dat beginselen nooit absoluut zijn – wie ze als zodanig opvat loopt vast in beginselblindheid – maar dat tegelijkertijd in de sociaal-democratie wel sprake is van beginselvastheid. Vanuit die visie presenteren we emancipatie als de motor van diverse idealen van de sociaal-democratie: gelijkheid, vrijheid en solidariteit. De commissie heeft getracht beginselen opnieuw te interpreteren en de bruikbaarheid ervan aan te geven voor een aantal gezichtsbepalende thema’s (zoals de gemengde economie, de multiculturele samenleving en Europa).

De beoordeling van dat stuk laat ik graag aan anderen over. Waar het mij hier om gaat is de relatie tussen beginselen en de dagelijkse praktijk op het Binnenhof. In de PvdA-commissie discussieerden we over het publieke domein en de culturele democratie, over de betekenis van internationale solidariteit in het tijdperk van globalisering en over de relatie tussen duurzaamheid, economische groei en mobiliteit. Terug op het Binnenhof zoemde al snel een ander jargon om mijn oren: geluidsgrenzen, koppeling+, houtskoolschetsen, additionele budgettaire ruimte, I/D-banen, netto doorvertaling GF/PF, OSV 2001, FES-criteria, 3 compartimentenstelsel, et cetera. Ik weet tegenwoordig allemaal wat het betekent, maar helemaal wennen doet het nog steeds niet. Het verschil tussen beginseldiscussies en de Kamer is groot. Hoe kunnen die twee dichter bij elkaar worden gebracht? Allereerst door het vreselijke jargon uit de Kamer zoveel mogelijk te vermijden. Waarom kunnen we het niet gewoon hebben over de ‘toekomstvisie op de Ruimtelijke Ordening’ in plaats van over een ‘houtskoolschets’? Waarom hebben we het niet over ‘het verhogen van de laagste inkomens’ in plaats van ‘koppeling +’? Ik weet wel dat in elke organisatie jargon bin-

nensluipt, maar bij het parlement als publiek instituut bij uitstek, dient dat zoveel mogelijk te worden vermeden. Niet alleen omwille van de begrijpelijkheid en toegankelijkheid voor niet-ingewijden in het debat, maar ook om al te technocratische benaderingen in de Kamer te vermijden.

Een technocratische benadering maakt van politici een soort super-ambtenaren die niet meer in staat zijn heldere keuzes voor te leggen, omdat ze zichzelf hebben ingegraven in details en techniek. De besluitvorming over de sociale zekerheid, zoals die sinds midden jaren tachtig vorm heeft gekregen, is daarvan een treurig voorbeeld. Die is veel te veel een aaneenschakeling van incidentele beslissingen geweest. De grote lijn en abstractie ontbreekt, geïsoleerde onderdelen overheersen. Nu is dat soms moeilijk te vermijden – details kunnen voor individuele burgers immers grote consequenties hebben. Bovendien bevorderen de – overigens op zich zorgvuldige – procedures in de Kamer niet altijd de afstemming op hoofdlijnen. Maar juist daarom is het zo belangrijk om zo nu en dan stil te staan bij de theoretische rechtvaardiging van standpunten en besluiten, en de verbinding te leggen tussen de dagelijkse politiek en een middellangetermijnvisie op een meer abstract niveau.

Dat geldt ook als meer zichtbaar principiële keuzes aan de orde zijn. Dat was bijvoorbeeld het geval bij de recente discussie over islamitische scholen in het voortgezet onderwijs. Daar speelt bij uitstek de spanning tussen gelijkheid en vrijheid in het streven naar emancipatie. Zolang we het recht op vrijheid van onderwijs in Nederland willen respecteren (hetgeen wellicht op zichzelf een beginsel discussie waard is), volgt uit het vrijheidsprincipe dat ook een islamitische school zich moet kunnen vestigen. Uit het gelijkheidsprincipe volgt echter dat mannen en vrouwen gelijk behandeld moeten worden en jongens en meisjes hetzelfde onderwijs moeten krijgen. Omwille van de emancipatie van meisjes moeten zij de vrijheid hebben af te wijken van groepsnormen, bijvoorbeeld als het gaat om het al dan niet dragen van hoofdoekjes. Zonder nu onmiddellijk te generaliseren en te stellen dat islamitische scholen per definitie de vrijheid van meisjes inperken, doet zich hier wel een spanning voor. Het politieke antwoord daarop is niet te formuleren door naar een beginselprogramma te verwijzen – dat is immers geen spoorboekje voor praktisch politiek handelen – maar zo'n programma kan een dergelijke discussie, die ook in de PvdA-fractie heeft plaatsgevonden, wel meer reliëf geven. Zo moest ik zelf tijdens de fractiediscussie denken aan de zin in *De rode draden van de sociaal-democratie*: 'Emancipatie moet uiteindelijk betekenis hebben voor een mens als individu. Ook als het individu lid is van een groep en tegen de groep kiest. Solidariteit binnen de groep mag er niet toe leiden dat men wordt opgesloten in deze groep en de individuele vrijheid verliest. Dat gevaar bestond vroeger ten aanzien van de verzuiling, nu kan men denken aan het Marokkaanse meisje dat in afwijking van de groepsnormen wil gaan studeren. (...) De sociaal-democratie kiest voor emancipatie, hoe belangrijk de solidariteit in eigen kring ook gevonden wordt.' Dat is een principiële stelling die kan functioneren als reflectie op en als toets voor politieke stellingname in de Tweede Kamer.

Een ander voorbeeld: ik ben onder andere woordvoerder op het terrein van deeltijdarbeid en verlofregelingen. Het is duidelijk dat mijn ideaal ten aanzien van verlof – een *voucher* voor in totaal vijf jaar verlof, indien men wenst in delen op te nemen,

voor iedereen van 18 jaar en ouder – voorlopig niet omgezet zal worden in concreet beleid. In *De rode draden* staat die utopie ook niet, maar wordt wel gesproken over de wens te komen tot een open, pluriform arbeidsbestel, gebaseerd op het recht op arbeid en op een koppeling van sociale zekerheid en arbeidsparticipatie; maar ook op het inzicht ‘dat betaalde arbeid, in termen van individuele ontplooiing en maatschappelijke integratie, in onze samenleving geen allesoverheersende plaats (meer) inneemt.’ Daaruit volgt onder andere dat een belangrijke plaats wordt ingeruimd voor verbetering van de kwaliteit van de arbeid, verdere verkorting van de gemiddelde arbeidstijd; het afwisselen van arbeid, zorg en educatie; en vrijwilligerswerk als complement van respectievelijk alternatief voor betaalde arbeid. Daarmee is nog niet aangegeven wat het fractiestandpunt over verlof in Kamerdebatten zal zijn, maar het zegt wel iets over de richting waarin dat zou moeten gaan en over de argumentatie die daarvoor wordt aangevoerd.

Een beginselprogramma kun je nooit als mal over concrete politieke besluitvorming leggen. Immers, in de Kamer heb je met meer zaken te maken dan alleen eigen wensen. Dat geldt in het bijzonder voor een regeringspartij als de PvdA. Haalbaarheid, coalitie-verhoudingen en het politieke spel zijn niet weg te denken uit de dagelijkse politiek op het Binnenhof. Maar zij dienen niet alles te domineren. Langetermijnvisies zijn onontbeerlijk om de noodzakelijke compromissen van politiek Den Haag te verantwoorden. Bij afwezigheid van een Kautsky om de spanning tussen dagelijks politiek handelen en beginselen althans verbaal te overbruggen, zullen we het zelf moeten doen.